

GENOCID
NAD

HUMANIZMOM:
DISKURZIVNOST 1984.

Dubravko Matanić
Bernard Koludrović

Stvarnost tekstualnosti

Od objavljivanja romana *1984.* engleskoga pisca Georgea Orwella, prošlo je već 60 godina tijekom kojih se ljudsko društvo na različite načine više puta transformiralo, ali njegova kritička i diskurzivna snaga do današnjega je dana ostala aktualna i itekako primjenjiva na naše *moderno* društvo. Usprkos tomu što se Sovjetski Savez, čijem je staljinističkom principu totalitarizma Orwell posvetio svoje djelo, u međuvremenu raspao i nestao s karte svijeta, elementi na koje je Orwell upozoravao da mogu voditi prema antiutopiji *1984.* postoje i danas.

Progovarajući kroz lik djelatnika megalomanskoga birokratskoga sustava totalitarnoga režima uspostavljenoga u Oceaniji¹, Orwell uspostavlja širi društveni kontekst i društvene odnose, stoga omogućuje analizu romana/društva u romanu kao zasebna cjelovitoga entiteta. Sustav o kojemu se govori pod kontrolom je Velikoga Brata i Partije, no kontrola nije samo unutar sustava, već se preko samoga sustava širi nad apsolutno svakim segmentom ljudskoga djelovanja i postojanja.

Režim koji je oformljen održava status tako da se postavlja kao središte moći koje kontrolira *slobodnu igru* (Derrida, 1999.) elemenata u strukturi. U *1984.* nalazimo središte koje djelomično zadovoljava Derridine stavove o nepostojanju središta, ali koje ipak funkcionira kao takvo preko svojega dodatka. Stvarno središte – Partija – izvan je strukture i procesi unutar strukture ne dotiču je se, štoviše ona je i esencijalno odvojena, što možemo iščitati kroz privilegiranost partijskih dužnosnika, ali i konstantom njihova ne prikazivanja. Dodatak, surogat središta koji funkcionira kao njegova predstava, njegov performativ, produžena su tijela Partije – Ministarstva, Mlade uhode, Antispolni savez i svaki oblik institucionalizirane moći.

Foucaultovskim pogledom režimska moć uistinu onemogućuje slobodnu igru elemenata strukture, tj. onemogućuje slobodno djelovanje građana, ali ona nije fiksirana u jednoj točki, nije mastodont terminološke upotrebe (Veliki Brat) koja se iz jednoga centra širi posvuda, ona je *protežna* tvar koja dolazi odasvuda. Moć režima funkcionira kao dislocirano središte u kojem su se sakupile silnice odnosa moći strukture, ono je samo po sebi postalo diskurs.²

Oceanija:totalitarna država

O kontroli i nadzoru radi stjecanja i zadržavanja moći, što je ujedno i jedan od motiva koji prožima Orwellovu *1984.*, govore u svojim djelima ruski revolucionar i jedan od teoretičara anarhizma, Mihail Bakunjin (*Država i sloboda*) te lingvist i teoretičar kritičke analize diskursa, Teun A. van Dijk (*Ideologija*). Pritom se Bakunjin u analizi moći eksplicitno koristi terminom država kao središnjim mjestom njene akumulacije, dok se za Van Dijka to mjesto nalazi unutar samoga društva u kojem moć posjeduju određene *dominantne društvene skupine*.

U *1984.* vladajuća je ideologija Oceanije, megadržave u kojoj se odvija radnja, filozofija anglosoca, tj. engleskoga socijalizma, a na samom vrhu piramide mo-

¹ Svijet je podijeljen u tri državna entiteta: Oceaniju, Orijentaziju i Euraziju. Prva obuhvaća obje Amerike, sve otoke na Atlantiku uključujući britansko otočje, Australaziju i južni dio Afrike, drugu čine Europa s Rusijom te sjeverni dio Afrike, a posljednju čine neodređena zapadna granica – Kina, sve zemlje južno od Kine, japanski otoci i veliki, ali ne posve određeni dijelovi Mandžurije i Tibeta.

² Usp. Foucault, Michel: Znanje i moć. ur. H. Burger. Zagreb: Nakladni zavod Globus, 1994: 115-142.

ći nalazi se Veliki Brat koji je nepogrešiv i svemoćan. Kako je njegovo lice na plakatima koji se mogu vidjeti na svakom koraku, njegova je pojava sveprisutna i urezana u svijest svakoga stanovnika Oceanije, a *svaki uspjeh, svako ostvarenje, svaka pobjeda, svako znanstveno otkriće, sve znanje, sva sreća, sva vrlina, izviru izravno iz njegova vodstva i nadahnuća* (Orwell, 2008., 217.). No usprkos tomu cjelokupnomu kultu ličnosti, u nijednom dijelu romana nije u potpunosti pojašnjeno postoji li Veliki Brat uopće i kao osoba. Iako je to za samo funkcioniranje sustava *anglosoca* irelevantno, jer ga zapravo pokreću i održavaju složeni mehanizmi birokracije, kontrole i nadzora, a ne jedna osoba, aura mističnosti oko Velikoga Brata dodatno produbljuje njegov status nedodirljivoga *božanstva*, zbog čega su odanost i vjera stanovnika Oceanije prema njemu još snažniji, a njegovo je postojanje u njihovoj svijesti apsolutno neupitno. Ispod Velikoga Brata, koji dakle ima najviši stupanj moći, dolazi Partija koja se dijeli na Užu i Širu, i čiji članovi rade u institucijama koje cijeli sustav *anglosoca* održavaju na životu, a to su Ministarstvo mira, Ministarstvo istine, Ministarstvo ljubavi i Ministarstvo bogatstva. Pritom članovi Uže partije obavljaju najznačajnije poslove i na taj način su privilegirani statusom i većim povlasticama u odnosu na članove Šire partije, koji u navedenim institucionalnim tijelima Oceanije obavljaju sve ostale poslove. Najniži položaj u društvu imaju tzv. *proli*, odnosno proleter, koji čine 85 posto stanovništva Oceanije.

Ovakva podjela društva mogla bi se nazvati klasnom ili kastinskom, no ono što ju razlikuje od tipičnih takvih klasifikacija njezina je nezatvorenost. Naime, iako se *prolima u praksi ne dopušta da napreduju do partijskih redova* (Orwell, 2008., 219.), a najsposobnije među njima se izdvaja i likvidira kako kojim slučajem ne bi pokrenuli neku pobunu, položaj unutar same Partije nije unaprijed određen i nasljedan, već se određuje prema sposobnostima pojedinca, pri čemu nema rasne ili teritorijalne diskriminacije.

Partija nije klasa u starom smislu riječi. Nije joj cilj da prenese vlast na vlastitu djecu; kada ne bi bilo drugog načina da se najsposobniji ljudi drže na vrhu, ona bi bila apsolutno spremna regrutirati cijelu novu generaciju iz redova proletarijata. U prijelomnim je godinama činjenica da Partija nije nasljedno tijelo mnogo pripomogla da se opozicija ušutka. (...) Suština oligarhijske vladavine nije nasljeđivanje s oca na sina, nego tvrdokorno promicanje određenog svjetonazora i načina života, koje mrtvi nameću živima. Vladajući sloj ostaje vladajućim dokle god može imenovati svoje nasljednike. Partija se ne bavi time da produži svoju krv već da produži sebe. Nije važno tko drži vlast, pod uvjetom da hijerarhijska struktura ostane uvijek ista (Orwell, 2008., 219.).

Dakle, Partija posjeduje moć kojom upravlja nad cjelokupnim stanovništvom Oceanije, pri čemu se prole smatra potpuno nebitnima i nemoćnima da pokrenu bilo kakvu pobunu, a njihovo se mišljenje uopće ne sagledava kao bitno – *Njima se može zajamčiti intelektualna sloboda jer nemaju intelekta* (Orwell, 2008., 220.). Najveća opasnost od pobune zapravo dolazi iz same Partije zbog čega je potrebno da svi njezini članovi i o najbanalnijim stvarima razmišljaju strogo unutar okvira *anglosoca*. To od njih zahtjeva veliku disciplinu kako bi mogli djelovati i misliti samo onako kako kaže Partija – ako Partija kaže da su dva i dva pet, tada to svi bezuvjetno trebaju i prihvatiti. Da bi se takva politika mogla uspješno provoditi, potrebno je uspostaviti i neprestano vršiti nadzor kako moć cjelokupna sustava ni u jednom trenutku ne bi došla u pitanje.

Za Van Dijka nadzor je jedan od mogućih dimenzija društvene moći, koju jedna skupina može imati nad drugom onda kada ju je sposobna nadzirati. *To može uključiti nadzor nad djelovanjem druge skupine i njezinih pripadnika u tom smislu da drugi ne samo nisu sposobni (ili manje sposobni) činiti što žele, već ih se može navesti da djeluju u skladu sa željama i interesima moćnije skupine a*

protiv vlastitih interesa (obično i protiv svoje volje)(Van Dijk, 2006., 217.). Van Dijk pritom razlikuje dvije vrste uporabe moći u svrhu nadzora, a to su prisila, koja može biti u obliku fizičke ili institucionalne sile, i nadzor nad nužnim resursima, kao što su hrana, stanovanje, radno mjesto, itd., čime *možemo prisiliti druge da udovoljavaju željama ili slijede direktive moćnih* (Van Dijk, 2006., 218.). Ovaj drugi oblik nadzora u službi moći Van Dijk još naziva i *profinjnim nadzorom*, a on je tradicionalno povezan s ideologijom i hegemonijom, te se ne vrši pomoću prisile, *već je to mnogo istančaniji i neizravni nadzor nad umovima podčinjenih*. Nadziranjem pristupa javnom diskursu mogu se izraziti i proširiti samo specifični oblici znanja i mišljenja, a oni mogu uvjerljivo voditi prema mentalnim modelima i društvenim predodžbama koji su u interesu moćnih. Kad jednom te predodžbe počnu funkcionirati, podčinjena skupina i njezini pripadnici težit će da djeluju u interesu dominantne skupine *po vlastitoj slobodnoj volji* (Van Dijk, 2006., 218.).

Institucionalizirani oblici nasilja

Iako fikcionalan, sustav nadzora opisan u *1984*. predstavlja banalan i u isto vrijeme radikaln primjer te teorije. Tako na primjer ideologija *anglosoca* zahtijeva postupno stvaranje novoga jezika, tj. *novozbora*, koji bi služio kao instrument za izražavanje filozofije i duhovne navike njezinih sljedbenika, a s druge bi strane potpuno onemogućavao sve ostale načine mišljenja tako što u njegovom vokabularu i gramatici jednostavno ne bi postojala sredstva koja bi to činila mogućim. Također, jedna od najvažnijih zadaća Partije, u skladu s centralnim načelom *anglosoca*, neprestano je mijenjanje prošlosti u uredima Ministarstva istine.

Prošli događaji, tvrdi se, objektivno ne postoje već žive jedino u pisanim dokumentima i u ljudskom sjećanju. Prošlost je ono što se dokumenti i sjećanje složje da jest. A budući da Partija ima punu vlast nad svim dokumentima i nad mozgovima svojih članova, slijedi da je prošlost ono što Partija odluči da jest. Isto tako slijedi da se prošlost, premda je promjenljiva, ni u jednom konkretnom slučaju ne mijenja. Jer jednom kad se preoblikuje u onu tvorevinu koja je u tom trenutku potrebna, ta nova verzija jest prošlost i nikakve drugačije prošlosti nema. (Orwell, 2008., 223.)

Pritom Partija od svojih članova zahtijeva mehaničko uvjeravanje u ispravljenju prošlost, sjećanje na događaje koji su se odigrali na način koji Partija odredi i zaboravljanje na onu prošlost koja nakon izmjene to zapravo više i nije. Član Partije koji se služi *novogovorom* i koji ispunjava očekivanja Partije te vjeruje Ministarstvu ljubavi, zapravo se samim time nalazi pod konstantnim nadzorom koji sam po sebi ne zahtijeva element fizičke ili institucionalne prisile pa je u tom smislu *sofisticiran* ili *profinjen*.

No, u trenutku kada ideološki aparat prestane djelovati i kada se nađe netko kome nikako nije jasno kako dva i dva nisu četiri, već su ono što Partija kaže da

jesu, tada je neophodno posegnuti za nekim oštrijim, tj. represivnim mjerama kako bi se odbjegli ovcu vratilo natrag u stado ili pak likvidiralo u slučaju da joj je vuna crna. Iako je sistem Velikoga Brata od stanovnika Oceanije na profinjen način uspio napraviti poslušne robote koji nisu sposobni propitivati stvari koje se događaju oko njih i razmišljati izvan okvira *anglosoca*, institucionalizirana sila u obliku Misaone Policije cijelo je vrijeme prisutna i u svakom trenutku nadgleda svaki njihov pokret i svaku njihovu misao. Pritom bi Mihail Bakunjin to komentirao na način da *nijedan narod, bio on po prirodi pokoran koliko mu drago i koliko god mu poslušnost pred vlastima prešla u naviku, neće mu se htjeti dobrovoljno pokoriti; za to je potrebna stalna prisila, nasilje, potrebna je, dakle, policijska prisмотра i vojna sila* (Bakunjin, 1979., 12.). Kako u Oceaniji nema zakona, *misli i postupci koji, kad se otkriju, znače sigurnu osudu na smrt* (Orwell, 2008., 220). Represivne se mjere (čistke, uhićenja, mučenja, robije i isparivanja) *ne dosuđuju kao kazna za zločine koji su stvarno počinjeni nego samo kao uklanjanje osoba koje bi možda jednom u budućnosti mogle počiniti zločin* (Orwell, 2008.: 220), Misaona policija nema istu funkciju kao policija u klasičnom smislu riječi. Njen zadatak, dakle, nije reagirati u trenutku kada netko svojim djelom ugrozi postojeći sistem, već ona u samom korijenu mora sasjeći mogućnost da se takvo što uopće i dogodi, na način da se konstantnim nadzorom uočavaju potencijalni nepoćudnici, koji naglom promjenom svojega ponašanja, svakom najsitnijom promjenom navike ili svakom nervoznom radnjom koja bi mogla ukazati na neku unutrašnju borbu, otkrivaju svoje zločinačke namjere protiv Velikoga Brata. Misaona policija zapravo je izvršni organ Ministarstva ljubavi, institucije koja održava javni poredak, čija zastrašujuća zgrada u obliku piramide služi za ispitivanje i mučenje *misaonih zločinaca* te kao središte u koje pomoću tajnih agenata, telekrana, prislušnih uređaja, ali i Mladih uhoda, dolaze informacije o *izdajicama*, koji će, ukoliko ih se unaprijed ne spriječi, počiniti zlo protiv Velikoga Brata i Partije.

Uz Ministarstvo ljubavi postoji još jedna institucija koja putem ideološkoga uvjeravanja i prisile drži narod Oceanije u pokornosti, a to je Ministarstvo mira, koje se, u duhu parole *rat je mir*, bavi konstantnim održavanjem ratnoga stanja s jednom od preostale dvije megadržave, Eurazijom i Orijentazijom, tobože u cilju stjecanja vlasti nad cijelim svijetom. No, u stvarnosti države zapravo ne ratuju međusobno, već se to odvija samo na papiru. *Svaka vladajuća grupa vodi rat protiv vlastitih pristaša, a cilj rata nije osvajanje tuđeg teritorija, niti obrana vlastitog, nego čuvanje postojeće društvene strukture* (Orwell, 2008., 220.). Držanjem cjelokupna stanovništva pod stalnim strahom od mogućega pada bombe koju neprijatelj može baciti svakoga trenutka, kod njega postiže ogromnu količinu mržnje prema tomu neprijatelju te u isto vrijeme stvara i snažan osjećaj pripadnosti i ljubavi prema Velikom Bratu, za kojega vjeruje da će jednoga dana sigurno biti apsolutni vladar svijeta. Na taj način Partija, dok se na telekranima prikazuju najnoviji uspjesi oceanijske vojske na jednom od frontova, može bacati bombe doslovno po sebi samoj jer time u umovima podčinjenih svakim novim granatiranjem opravdava i učvršćuje svoj položaj.

Državno nasilje

Bakunjin smatra kako već samo postojanje države kao *vrste organizacije ljudskog društva na određenom teritoriju, podvrgnuta određenoj vlasti (sili)*

koja je suverena prema svim unutrašnjim i vanjskim subjektima u pogledu svih pitanja vlasti na tom području (Država, Opća enciklopedija, 1978., 418), vladajućim strukturama omogućuje da tako nasilno ograničavaju i obmanjuju svoje podanike. Jer, *zadovoljavanje narodne žudnje i narodnih zahtjeva za imućne i upravljačke klase uopće ne dolazi u obzir; stoga preostaje samo jedno sredstvo: državno nasilje, jednom riječju, država, jer država baš i znači nasilje, dominaciju nasilja, po mogućnosti maskiranog, a u krajnjem slučaju bezobzirnog i javnog* (Bakunjin, 1979., 23.). Na tragu toga Van Dijk primjećuje kako *dominantne skupine ne održavaju više svoj položaj samo silom pa čak ni prijeljama silom (posljednje je već oblik diskursa), već složenim sustavom diskursa i ideologija koji navodi podčinjene skupine (ili većinu njezinih pripadnika) da vjeruju ili prihvate kao činjenicu da je dominacija opravdana (...), prirodna (...) ili nužna* (Van Dijk, 2006., 224.). *Dominacija stoga zahtijeva prilično velik konsenzus kao i praktično usklađivanje, a ideologije su potrebne za održavanje odnosa moći u odnosu na druge i za održavanje predodžbi unutar skupine koje omogućuju da se taj konsenzus reproducira u svakodnevnom životu te da se marginaliziraju i kazne disidenti koji bi mogli ugroziti, kao unutarnji neprijatelj, prevlast te skupine* (Van Dijk, 2006., 224.).

Društvo opisano u 1984. objedinjuje ta dva pogleda. S jedne strane imamo Oceaniju, ogromnu državu i totalitarnu tvorevinu, koja se uz pomoć svojih institucija nimalo ne ustručava u korištenju nasilja, bilo javnoga ili maskiranoga, kao metode pomoću koje se održava na životu. S druge strane, sustav Velikoga Brata pomoću ideologije *anglosoca* uspješno uvjerava stanovnike Oceanije u ispravnost i neupitnost njegovih postupaka, a pritom se obračunava samo s onim pripadnicima društva koji pomisle krivu misao i koji na taj način automatski ugrožavaju njegovu prevlast.

Metode diskurzivne represije

U jednoj izjavi partijskoga dužnosnika sažete su namjere, metode i ciljevi diskursa moći koji je zavladao društvom 1984.:

U našem svijetu neće biti drugih osjećaja do straha, bijesa, likovanja i samoponiženja. Sve ćemo drugo uništiti – sve – Presjekli smo veze između djeteta i roditelja, između čovjeka i čovjeka, između muškarca i žene. Nitko se više ne usuđuje vjerovati ženi, ni djetetu, ni prijatelju. Ali u budućnosti neće biti ni žena ni prijatelja. Djeca će se oduzimati majkama kod rođenja, kao što se jaja uzimaju kokoši. Spolni će se nagon iskorijeniti. Razmnažanje će biti godišnja formalnost kao obnova potrošačkih kupona. Ukinuti ćemo orgazam. Naši neurolozi već rade na tome. Neće biti drugih odanosti osim odanosti partiji. Neće biti ljubavi osim ljubavi prema velikom bratu. Neće biti smijeha osim u likovanju nad poraženim neprijateljem. Neće biti umjetnosti ni književnosti ni znanosti. Kad bude-mo svemoćni, neće nam više trebati znanost. Neće biti razlike između ljepote i ružnoće. Neće biti znatiželje, neće biti užitka u procesima života. Uništiti ćemo sve užitke koji bi mogli smetati. Ali uvijek – nemoj to zaboraviti, Winstone – uvijek će biti pobjedničkog uzbuđenja, radosti gaženja po bespomoćnom neprijatelju. Ako hoćeš sliku budućnosti zamisli čizmu koja gazi jedno ljudsko lice – zauvijek! (Orwell, 2008: 277.)

Kontrapunktno sagledavajući roman možemo izdvojiti sljedeće kontekste na

one nad kojima je uspostavljena diskurzivna moć, i preko kojih se manipulira, kontrolira i, prije svega, disciplinira građane: kontrola povijesti, *novozbor*, duplozofija, telekran, rat, obitelj i seksualnost, kazna, Bratstvo – pokret otpora. Na sljedećim stranicama svaki od njih bit će pojedinačno analiziran kroz prizmu teorija Jeana Baudrillarda i Michela Foucaulta.

Kontrola povijesti

Tko vlada prošlošću, vlada budućnošću: tko vlada sadašnjošću, vlada prošlošću (Orwell, 2008., 39). Svojim unutrašnjim strukturama (Ministarstvo istine) Partija sustavno mijenja povijesne činjenice. Kao što navedena parola kaže, to im omogućuje trenutno stanje na pozicijama moći, a svrha izmjene je opstanak na postojećim pozicijama. *Povijest je bila snažan mit, možda zadnji mit. To je mit koji je istodobno podrazumijevao mogućnost objektivnog slijeda događaja i uzroka, i mogućnost narativnog slijeda diskurza.* (Baudrillard, 2001a: 72.)

Kao konstruirani entitet, tj. entitet u stalnoj konstrukciji, povijest omogućuje legitimizaciju vlasti. *Ako Partija može pružiti svoju ruku u prošlost i tvrditi o ovom ili o onom događaju da se nikad nije dogodio – to je svakako daleko strašnije od svakog mučenja i smrti.* (Orwell, 2008., 39.) To je bezvremena prostornost, uvijek i oduvijek prisutna moćkoja kontrolira svijet kako bi uredila – kontrolirala sebe.

To se nadovezuje na proizvodnju znanja koje je poželjno, kao i na posjedovanje znanja koje je hermetično, ali osigurava opstanak na pozicijama moći, a time i dostupnost mehanizmima stvaranja diskursa, kao dugoročnoga i funkcionalnoga oblika kontrole društva. *Moć proizvodi znanje, ne zato što joj služi ili zato što joj je korisno, već zato što se međusobno impliciraju i koreliraju.* (Foucault, 1991., 27.) Iz toga proizlazi da istinitost koju kreiraju ovisi o tom tko što govori kome iz koje pozicije. Time je istinitost slojevita, a volja za istinom nam se *ukazuje prekrivena istinom samom i njezinim nužnim odvijanjem* ((Foucault, 1991., 120.). Pitanje istine pokazuje se kao sumnjivo u 1984. jer se opetovano pojavljuju dokazi da ona ne postoji – *Prošlost (...) nije naprosto izmijenjena, ona je zapravo uništena (...) jer se dan za danom i gotovo minutu za minutom (...) ažurirala.* (Orwell, 2008., 40.-45.)

Novozbor

Kao metajezik³, *novozbor* omogućuje da se stanje (ne)znanja proširi. On je stvoren kako bi osigurao *podesno sredstvo izražavanja za svjetonazor i misaone procese koji dolikuju gorljivim pristašama anglosoca* (Orwell, 2008., 309.) i kako bi onemogućio *sve druge načine mišljenja* (Orwell, 2008., 309.). Time se osigurava da nepoželjna misao ne bude mislena jer nema korelativa u jezičnom izričaju. Obrnuto to funkcionira na način da sve što nije oformljeno u jezičnoj strukturi, što nije *snimljeno* senzornim aparatom i obrađeno neurološkim sustavom, ne može se *misliti*, stoga niti ne može postojati. Konačna funkcija *novozbora* ukidanje je misaonoga zločina jer se stvari koje nisu pogodne neće ni moći (za)misliti te dokidanje starih značenja riječi poput slobode i jednakosti.

³ Koristim termin metajezik jer se u romanu jasno očituju dokazi tomu. Najočitiji se nadovezuje na rad Glazbenoga komasrijata, koji između ostaloga, stvara pjesme prema pravilima *novozbora* i *anglosoca*, a riječi tih pjesama skladale su se bez ikakve ljudske pomoći na instrumentu poznatom pod imenom *versifikator*. Iz toga se vidi dokaz matematičnosti *novozbora*, a time i njegova metajezičnost.

Prema kognitivnoj lingvistici⁴ jezik i misao su neodvojivo povezani, njihov odnos je dvosmjernan i kulturno-povijesno uvjetovan, stoga su i jednakovrijedni. Partijska manipulacija jezikom nužno povlači i manipulaciju nad mislima, čime se osigurava provođenje ideologije bez otpora. *Što je veće shvaćanje, veća je obmana: što je tko pametniji, manje je razborit.* (Orwell, 2008., 225.)

Duplozofija

Sustav razmišljanja pod nazivom duplozofija omogućuje ljudima promišljanje na dva fronta – ovisno o zadanoj domeni aktivira se odgovarajući modus mišljenja i djelovanja – time se zadovoljava preduvjet stalnosti politike, usprkos njezinoj sklonosti modificiranju⁵: *Govoriti promišljeno laži, a istodobno u njih istinski vjerovati; zaboraviti svaku činjenicu koja je postala nezgodna, a onda, kad opet bude potrebna, izvući je iz zaborava koliko dugo treba; nijekati postojanje objektivne zbilje, a istodobno izrabljivati zbilju koju niječeš. (...) Jedino se pomirenjem proturječja vlast može održati u nedogled* (Orwell, 2008., 224.-226.) Takva metoda zadovoljava Baudrillardov koncept *hiperzbilje* jer omogućuje postojanje adekvatnoga gnoseološkog aparata koji će uspjeti razabrati zbilju jer znakovi zbilje nisu imitirani, već su reprezentirani znakovima zbilje. Stvara se hiperprostor sintetičke produkcije i reprezentacije znakova, time i značenja, a time i stvarnosti koja ostaje nedokučiva u svojoj reprezentiranosti. Takva argumentacija temelji se na perceptivnosti imitacije – ona je dohvatljiva gnoseološkom aparatu jer nikad nije identična originalu, dok s druge strane reprezentacija ima sve momente originala, sve njegove detalje, i iako je to stvarnost drugoga reda, ona uspijeva preuzeti ulogu zbilje i tvoriti hiperzbilju.

Telekran

Dvosmjerni kanali komunikacije koji omogućuju konstantni nadzor objekata, ali i prenošenje poruka istima Orwell naziva *telekranima*. Veliki Brat i Partija sa svim svojim institucijama i mehanizmima preko telekrana kontroliraju građane. Neznanje o tome je li na *drugoj strani* telekrana netko promatra (Misaona policija), stvara efekt identičan panoptičkom – ljudi postaju vlastiti inspektori i kontroliraju vlastito ponašanje, kako ih se ne bi optužilo za kršenje normi i pravila uspostavljenih od Velikoga Brata i Partije, kako ih se ne bi optužilo za misaoni zločin. U tom trenutku moć Velikoga Brata nije centralizirana, već se uspostavlja preko mehanizama moći koji su sami ljudi primorani provoditi. Moć prestaje djelovati represivno, kako bi se od nje očekivalo, i postaje difuzna snaga koja operira u svim društvenim kontekstima i na svim društvenim razinama. Moć (*Veliki Brat*) nije mastodont terminološke upotrebe koja se širi posvuda, ona je protežna tvar koja dolazi odasvud. Okružujući građane ta moć stvara pojedinca koji je *savršeno individualiziran i konstantno vidljiv* (Foucault, 1991., 200.). Treba napomenuti kako je ta individualnost i težnja prema heterogenim pojedincima samo privid, samo maska, samo hiperzbilja. Naime, heterogeni su jer odnosima moći odgovara takvo stanje privida, a zapravo su

⁴ Usp. Teorija metafora Lakoffa i Johnsona, u: George Lakoff and Mark Johnson: *Metaphors we live by*. London: University of Chicago press, 2003.

⁵ Primjer koji to potkrepljuje odnosi se na promjenu savezništva, odnosno ratnoga stanja: Oceanija je u jednom trenutku u ratu s Orijentazijom, a u drugom s Eurazijom. Bitno je istaknuti kako se promjenom stanja ono iskazuje kao vječno i nepromjenjivo, dok se dokazi o prijašnjem stanju brišu: *Službeno, promjena se partnera nije nikad dogodila. Oceanija je u ratu s Eurazijom: stoga je Oceanija uvijek i bila u ratu s Eurazijom. Trenutačni je neprijatelj uvijek predstavljao apsolutno zlo, i prema tome s njim je nemoguć i svaki prošli ili budući sporazum.* (Orwell, 2008: 39)

homogenizirani tako što su lišeni istih *slobodnolebdećih označitelja*, odnosno dopušten im je pristup istim, samo određenim i kontroliranim značenjima. Takvim djelovanjem panopticism se promiče u najdjelotvorniji sustav nadzora nad strukturom. Iako Baudrillard spočitava Foucaultov panopticism i nagoviješta kraj panoptičkoga sustava u modernoj TV komunikaciji, on u *1984.* zadovoljava Foucaultov preduvjet jer je prozirnost, kao i samokontrola opetovano ponavljana u romanu: pisanje dnevnika i čitanje Goldsteinove knjige pod kutovima da telekran ne vidi.

Rat

Rat se pojavljuje kao naizgled privremeno sredstvo kontrole nad stanovništvom jer ratno stanje uzrokuje strah i daje legitimitet i legalitet *drugacijim* postupcima vlasti. Također je istaknuta i uloga rata kao natalitetne politike, što je samo privid – Orwell na nekoliko mjesta navodi statističke podatke o zarobljenim i ubijenim suparnicima i gubitcima Oceanije, ali niti u jednom trenutku taj rat ne možemo doživjeti kao stvaran u tom trenutku. Jedini empirijski dokaz koji imamo su bombe/rakete koje padaju na *Aeropistu Jedan*. Utoliko se može zaključiti kako je rat postao sredstvo same vlasti, štoviše kako sama vlast bombardira svoje gradove⁶ jer ostvaruje iz toga više koristi (strah, legitimitet radikalnih metoda i restrikcija), no štete (srušeni objekti, žrtve – uglavnom *proli*, i nebitni članovi *Šire Partije*).

Dakle, rat je u *1984.* konstantni background koji perpetuirano daje legitimitet vlasti, omogućuje potrošnju viška proizvodnje kako ne bi došlo do gomilanja resursa kod građana koji bi time mogli prosperirati te u konačnici steći znanje⁷. U tom se iščitava klasični marksistički stav prema kojemu je kontrolom sredstava za proizvodnju – baze omogućen razvoj i kontrola nadgradnje – kultura, znanje. Baudrillard navodi kako je to slično *insceniranom samoubojstvu vlasti* kako bi ona ponovno zadobila legitimitet jer alternativa je ulazak u vlastitu agoniju zbog opetovane simulacije zbilje. Rat djeluje u potpunosti kao *simulakrum* jer, kako Baudrillard kaže, *više ne postoji suparništvo suparnika kao ni stvarnost nasuprotnih uzroka, te ideološka ozbiljnost rata. Također ni stvarnost pobjede ili poraza, budući da je rat proces koji pobjeđuje daleko izvan tih privida.* (Baudrillard, 2001a: 33.)

Obitelj i seksualnost

Vlast ulazi i na područje obitelji i seksualnosti jer je uspostava kontrole nad seksualnim nagonom najefikasnija metoda uspostavljanja kontrole nad čovjekom. Seks je lišen svoje seksualnosti i manifestira se kao jedina metoda kojom se vrsta *berača pamuka* nastavlja; *Na spolni snošaj se moralo gledati kao na pomalo neukusnu manju operaciju, nešto poput klistira.* (Orwell, 2008: 71.)

Obitelj je secirana na svoje sastavne jedinice te je lišena interkohezivnosti, kao i kohezivnosti na van jer je *nisu mogli dokinuti*. Djeca, kao članovi Mladih uroda (ogranak Misaone policije), špijuniraju vlastite roditelje, a roditelji se time ponose (Smith) jer smatraju da su pravilno odgojili djecu, što obitelj čini *produ-*

⁶ Usp. Orwell, 2008., 161.

⁷ Nakon krvavog opisa uništenja eurazijske vojske, s nevjerojatnim brojevima poginulih i zarobljenih, došla je objava da će od sljedećeg tjedna, obroci čokolade biti smanjeni s trideset grama na dvadeset. (Orwell, 2008: 30)

žetkom Misaone policije. Svaka natruha ljudskosti u međuljudskim odnosima smatrana je nenormalnom i devijantnom, a instinkti su postali sredstvo manipulacije: kada vodiš ljubav, trošiš energiju, a kasnije se osjećaš zadovoljno i baš te briga za cijeli svijet. Oni ne podnose da se čovjek tako osjeća. Hoće da si uvijek pun energije, da pukneš. Svi ti marševi i skandiranje i mahanje transparentima naprosto je ukiseljeni seks. Ako si u sebi zadovoljan, zašto bi se uzbuđivao zbog Velikog brata i trogodišnjeg plana i dvominutne mržnje i svih tih njihovih sranja. (Orwell, 2008., 140.)

Kazna i strah

Raketne bombe koje svakodnevno padaju na London po svoj prilici ispaljuje sama vlada Oceanije. (Orwell, 2008., 161.) Već smo spomenuli kako je rat metoda perpetuiranja legitimnosti vlasti i rješavanja društva viška resursa i proizvodnje. Pored toga rat je i metoda konstantnoga zastrašivanja jer prikazuje neprijatelje kao demonizirane ljude koji su spremni na sve. Rat je i sredstvo da se nepoželjni, misaoni kriminalci optuže za kolaboraciju s neprijateljem, a to, u kombinaciji s ostalim metodama diskurzivnoga podčinjavanja moći, dovodi do straha kao društvene konstante. Od građana se očekuje podčinjavanje, a prema njihovim definicijama svaka devijacija je dokaz odsutnosti zdravoga razuma. Budući da se zlodjela tretiraju kao misaoni zločini, kazne su zapravo procesi resocijalizacije i vraćanja na *pravi put*.

Mučenja su postala stalnom prijetnjom koja ljude drži u panoptičkoj kontroli. Soba sto jedan postala je sinonim za takav panoptički sustav. Ona proizvodi kontrolu tako da koristi osobne strahove kao sredstvo mučenja. Toliko psihoanalitički razrađena kazna, tj. mučenje, istovremeno ispravlja pogrešku na pojedincu, ali i ukazuje kolektivu na posljedice te time prevetmira svaku devijaciju.

Takva pozicija savršeno odgovora Foucaultovoj ideji kako su devijacije i nenormalno samo društveni konstrukti kako bi se *normalnima* olakšao život jer bi bio lišen kritike i drugosti jer bi bio normativ. Proglašavanje nekoga misaonim zločincem istovjetno je proglašavanju ludila u *doba klasicizma*⁸.

Bratstvo

Iako ispočetka čitatelj/Winston nije upoznat sa *stvarnom* pozadinom bratstva, ona se na kraju otkriva kao mehanizam Partije za selekciju potencijalnih misaonih zločinaca i ideoloških otpadaka. Vlast i sustav jedino mogu opstati ako kontroliraju otpor. U 1984. otpor je strukturiran u bratstvo kojemu je na čelu misteriozni Goldstein (ništa stvarniji nego Veliki Brat), a kanon je pokreta njegova knjiga koja otkriva *pravu prirodu društva* (Orwell, 2008., 183.).

Bratstvo ne samo da je kontrolirano, već ga je stvorila Partija. Ono pruža mogućnost neistomišljenicima da izraze svoje stavove, ali kako je pod kontrolom Partije ta aktivnost postaje kontrolirana i može se kazniti prijestupnika u svakom trenutku. Štoviše je prisutnost bratstva stalna, a glavni protagonist otpora Goldstein je kao predmet mržnje *stalniji nego Eurazija ili Orijentazija, ali njegov utjecaj nikako nije bivao manji* (Orwell, 2008., 17.).

Legenda da postoji pokret otpora zapravo je zdrava u totalitarnom sustavu kao

⁸ Usp. Foucault: *Povijest ludila u doba klasicizma i Nadzor i kazna*.

što je zdrava i konstantna prijetnja rata. Iako zdrava, njezina funkcionalna potreba je svedena na minimum: *da se čovječanstvu postavlja izbor između slobode i sreće i kako je, za veliku većinu ljudi sreća bolja* (Orwell, 2008., 272.). Budući da je sreća društveni konstrukt, a utvrdili smo koliki nadzor nad diskursom društvenih elemenata ima Partija, ona se jednostavno može oformiti na najmanju razinu svoje definicije, a čak joj se može i definicija izmijeniti. Takvo diskurzivno djelovanje na istinu i stvarnost omogućuje manipulaciju koja se pruža u nedogled, a svođenje na minimum konstantom u bezgraničnosti.

Tekstualnost stvarnosti

Želja za moći nikako da izgubi na popularnosti, a provođenje nadzora i prisile od strane *moćnih* kao da postaje sve domišljatije i pritom nevidljivo u očima i umovima *podčinjenih*. Danas možda ne postoje telekrani putem kojih bi vladajuće strukture mogle pratiti svaki naš pokret i svaku našu misao, ali zato, dok na ulicama sličan takav posao obavlja na stotine i tisuće nama vidljivih i nevidljivih kamera, diljem zemaljske kugle na kompjuterskim se ekranima nalaze uključeni *Facebook* profili pomoću kojih ljudi zapravo nesvjesno i naivno dopuštaju nekoj trećoj strani potpuni uvid u svoje osobne podatke i podatke svojih prijatelja, obitelji, itd. Isto tako, možda nije potrebno uvoditi *Dvije minute mržnje* u ljudsku svakodnevicu da bi se time razbila bilo kakva klica kritičkoga razmišljanja ili želje za otporom, kada isto takvo ispiranje mozga možemo dobivati svake večeri gledajući *Dnevnik* ili *Farmu* te pritom to još i plaćati putem televizijske pretplate.

Bilo kako bilo, težnja i potreba za nadzorom i *porobljavanjem* širih masa ljudi od strane struktura koje su u posjedu moći nedvojbeno postoje, a iako se pritom ne javljaju u istom obliku kao u *1984.*, to nam djelo uvelike može pomoći u njihovoj analizi.

Sa svakom podjelom društva, tj. sa svakim njegovim pomakom na *evolucijskoj ljestvici* do kojega dolazi uslijed novih otkrića u tehnologiji, znanosti i filozofiji, oni koji se služe sistemom da bi stekli i zadržali moć, moraju i sami neprestano mijenjati načine pomoću kojih pod kontrolom drže cjelokupno društvo, kako bi njihov položaj pri vrhu piramide moći ostao netaknut. Ukoliko ne podlegnu procesima modernizacije, dolaze u opasnost da zajedno s ideologijom koju provode izgube svoju privilegiranu poziciju na koju bi onda mogao doći netko tko je na hijerarhijskoj ljestvici dotad bio ispod njih.

1984. nam daje, doduše fiktivan, ali i radikaln primjer toga što bi se moglo dogoditi ako strukture koje su u posjedu moći odluče zasukati rukave i pobrinuti se da jednom zauvijek osiguraju svoj vladajući i privilegirani status te istovremeno slome bilo kakvu mogućnost otpora. Uvođenjem potpuna nadzora nad svim porama društva, od cjelokupna funkcioniranja sustava putem npr. kontrole jezika i povijesti do bilježenja svake pojedine misli svakoga pojedinoga člana toga društva, oni bi zapravo stvorili svojevrsni kompjuterski program u kojem bi, kao njegovi stvaraoci, mogli unaprijed predvidjeti razvoj događaja i na taj se način rješavati neželjenih *virusa* koji bi eventualno mogli dovesti do njegova pada.

No, u analizi moći i društvene kontrole našega postojećega sustava zapravo nam ni ne treba fikcija, kao što je roman *1984.*, koja bi njihovim dovođenjem do apsurdna u nama probudila svijest i potakla nas na kritičko razmišljanje jer apsurd na koji nas Orwell upućuje ne mora biti samo fikcija. Dovoljno je okrenuti se oko sebe i iz milijun dostupnih informacija koje nam se svakodnevno plasiraju uvidjeti da je velika većina njih stvorena u *Ministarstvu istine*, odnosno u *tvornicama* masovnih medija koje posjeduju oni koji imaju moć, odnosno posjedovanje im daje moć. Odlazak u obližnju crkvu razotkriva nam masu koja se klanja Velikom Bratu na križu. Parlamentarni izbori i suvremena demokracija bojno su polje *Partijama* koje svakih nekoliko godina uspijevaju uvjeriti svoje podanike da kontroliraju vlast za dobrobit svijeta.

Pogledamo li razloge ratova koji se trenutno vode u svijetu uvidjet ćemo njihov paradoks i ispunjavanje *Orwellove rat je mir*.

Zapravo, dovoljno je samo pogledati se u ogledalo i na svome čelu pokušati pronaći nevidljivim slovima utisnutu oznaku OIB.

Budućnosti ili prošlosti, onome vremenu u kojem je misao slobodna, gdje su ljudi međusobno različiti i gdje ne žive sami – onom vremenu u kojem postoji istina i gdje se ne može raščiniti ono što se jednom učini: iz doba jednoobraznosti, iz doba samoće, iz doba Velikog Brata, iz doba duplozofije – pozdrav! (Orwell, 2008., 32)

Bibliografija

- Bakunjin, Mihail: Država i sloboda, Zagreb: Globus, 1979.
Baudrillard, Jean: Simulacija i simulakrum, Karlovac: Naklada Daggk, 2001a.
Baudrillard, Jean: Simulacija i zbilja, Zagreb: Jesenski i Turk, 2001b.
Derrida, Jacques: O gramatologiji, Sarajevo: IP Veselin Masleša, 1976.
Derrida, Jacques: "Struktura, znak i igra u obradi ljudskih znanosti". Suvremene književne teorije, ur. M. Beker. Zagreb: Matica hrvatska, 1999.
Van Dijk, Teun A.: Ideologija, Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2006.
Foucault, Michel: Discipline and Punish, London: Penguin, 1991.
Foucault, Michel: "Poredak diskursa". Znanje i moć, ur. H. Burger. Zagreb: Nakladni zavod Globus, 1994.
Jugoslavenski leksikografski zavod: Opća enciklopedija. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, sv. 2, 1978.
Orwell, George: 1984., Zagreb: Alfa, 2008.